

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

Britský empirismus 17. a 18 století (Locke, Berkeley, Hume)

Barbora Šedinová

Bakalářská práce
2011

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Barbora ŠEDINOVÁ**
Osobní číslo: **H08233**
Studijní program: **B6101 Filozofie**
Studijní obor: **Filozofie**
Název tématu: **Britský empirismus v 18. století (Locke, Berkeley, Hume)**
Zadávací katedra: **Katedra filosofie**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce bude zaměřena na vývojové etapy britského empirismu 18. století u Johna Locka, George Berkeleyho a Davida Huma. Přiblížena bude zejména teorie poznání těchto filosofů a bude provedena komparace jejich myšlení.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: tištěná/elektronická

Seznam odborné literatury:

Berkeley, G.: Esej o nové teorii vidění. Praha: Oikoymenh, 2004
Berkeley, G.: Pojednání o základech lidského poznání. Praha: Oikoymenh, 1995
Hume, D.: Zkoumání o lidském rozumu. Praha: Svoboda, 1996
Locke, J.: Esej o lidském rozumu. Praha: Svoboda, 1984
Cassirer, E.: The Philosophy of the Enlightenment. Princeton: Princeton Univ.Pr., 1951

Vedoucí bakalářské práce: **PhDr. Vlastimil Zátka, CSc.**
Katedra filosofie

Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2010**

Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2011**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

PhDr. Aleš Prázný, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2010

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Cerhenicích dne 31. 3. 2011

Barbora Šedinová

Děkuji vedoucímu práce PhDr. Vlastimilu Zátkovi, CSc., za cenné rady a připomínky, jimiž jsem se řídila při zpracovávání bakalářské práce.

RESUMÉ

Tato práce je zaměřena na rozbor třech základních koncepcí představitelů britského empirismu 17. a 18. století, kteří kriticky reagují na novověký racionalismus. John Locke, George Berkeley a David Hume se pokoušejí vytvořit novou teorii poznání, která vychází ze zkušenosti.

John Locke na konci 17. století v díle Esej o lidském rozumu kritizuje Descartovy vrozené ideje a své učení zakládá na idejích aposteriorních. Poznání je podle něj možné jen na základě opakované zkušenosti, přičemž poznáváme právě tyto ideje, které Locke dále člení. Pokládá tak nejen pevné základy novověkému britskému empirismu a východisko pro George Berkeleyho a Davida Huma, ale také podklady pro vznik psychologie, neboť poukazuje na možnost uvědomování si vlastních prožitků.

George Berkeley své záměry naznačuje v díle Esej o nové teorii vidění, blíže je však rozpracovává až ve spise Pojednání o principech lidského poznání. Zde navazuje na Locka, ale zároveň odmítá jeho teze o obecných idejích, stejně jako existenci materiálních věcí o sobě. Empirismus mění na krajní nominalismus a subjektivní idealismus.

Na oba myslitele navazuje David Hume, jenž především rozpracovává Lockovu koncepci idejí, a to v díle Zkoumání o lidském rozumu. Zavrhuje možnost existence substance, neboť ji nemůžeme nahlédnout, a striktně stojí proti metafyzice. Tím je považován za praotce pozitivismu.

Protože každý z myslitelů přistupuje k teorii poznání, vycházející ze zkušenosti, jiným způsobem, je záměrem práce porovnat učení těchto filosofů a blíže rozebrat jejich základní pojmy, jako je např. idea, zkušenost a poznání.

KLÍČOVÁ SLOVA

empirismus, noetika, ideje, zkušenost, Locke, Berkeley, Hume

TITLE

The British Empiricism of the 17th and 18th century (Locke, Berkeley, Hume)

ABSTRACT

This thesis is focused on analysis of three main conceptions of representatives of the British Empiricism in the 17th and 18th century, who critically reply to Modern Rationalism. John Locke, George Berkeley and David Hume try to create a new theory of knowledge, which is based on experience.

*In his work *An Essay Concerning Human Understanding* John Locke criticises Descartes' inborn ideas and puts a new fundament - a posteriori ideas. According to Locke, knowledge is possible only in case of repeated experience and we are getting to know just these ideas, which he divides further. So Locke lays the foundations of modern British Empiricism and the starting point for George Berkeley and David Hume, but also he puts the bases for formation of psychology, because of his reference to possibility of awareness of own enjoyment.*

*George Berkeley indicates own aims in his work *An Essay towards a New Theory of Vision*, but specifies them later in *A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge*. In his work Berkeley follows Locke, however denies Locke's thesis about universal ideas and existence of material things apart. By Berkeley is Empiricism turn into extreme nominalism and subjective idealism.*

*In the teaching of Locke and Berkeley continues David Hume, who elaborates Locke's concept of ideas in *An Enquiry Concerning Human Understanding*. Hume rejects possibility of existence of substance for its inability to see it and strictly deprecates metaphysics. For that he is treated as a forefather of positivism.*

Because of different approaches of these philosophers to the theory of knowledge based on experience is the intention of this study to compare teaching of the authors and to analyse basic concepts of their philosophy, such as idea, experience and knowledge.

KEYWORDS

empiricism, noesis, ideas, knowledge, Locke, Berkeley, Hume

Obsah

Úvod	9
1. Ideje	12
1.1 Aporie mezi vrozenými a zkušenostními idejemi	12
1.2 Zkušenost a analýza idejí.....	16
1.3 Aporie idejí a problematika jazyka.....	27
1.4 Náboženství a idea Boha	32
2. Poznání a jiné kognitivní akty mysli	35
2.1 Co poznání předchází	35
2.2 Poznání	37
Závěr	41
Použitá literatura.....	45

Úvod

Britský empirismus 17. a 18. století, stejně jako ostatní moderní osvícenské filosofické směry, klade důraz na zkoumání základů našeho poznání. Hlavním tématem novověku vůbec je pochopení světa z hlediska rozumu a lidské přirozenosti. Britský empirismus, zaměřený na druhý aspekt, vzniká na konci 17. století jako reakce na Descartův racionalismus.

René Descartes, hlavní představitel novověkého racionalismu, převrací anticko-středověký koncept filosofie, jenž pojímal bytí jakožto neskrytost (*aletheia*), a do popředí zkoumání staví *subjekt*. Příroda pro Descarta není zárukou pravdy. Za výchozí bod považuje všeobecné pochybování (*metodickou skepsi*). Pochybovat je nutné nejen o materiálních věcech a o smyslech, skrze které tyto věci poznáváme, ale také o všem, co jsme doposud považovali za jednoznačné. Jediné, o čem nemůžeme pochybovat, je pochybování samo, tedy o tom, že my pochybujeme - tudíž že jsme. Odtud Descartovo: '*cogito ergo sum*' - 'myslím, tedy jsem'. Jeho *cogito* se vyznačuje tím, že si je schopno uvědomit sebe sama jakožto myslící bytosti a na základě idejí, vlastních stavů vědomí, je schopno poznávat přírodu - *objekty*, které jsou jeho protikladem.¹

Britský empirismus 17. a 18. století z koncepce Descartova subjektu vychází, ale zároveň ostře kritizuje jeho učení o vrozených idejích. Dílem *Esej o lidském rozumu* (*An Essay Concerning Human Understanding; 1690*) vyjadřuje John Locke svůj záměr, a to reformovat vědu pomocí nového postupu. „Za přírodovědu již nepovažuje, jako racionalisté, souhrn absolutně pravdivých vět, nýbrž množinu hypotéz o skutečnosti, kterou nelze v její podstatě racionálně beze zbytku prohlédnout.“² Přírodovědecké poznání je podle Locka možné jen opakovaným pozorováním a vysvětlováním skutečnosti. O vyvrácení racionalistických úvah se Locke pokouší tím, že interpretuje Newtonovu³ přírodovědu (fyziku). Poukazuje na jeho postup pro dosažení poznatků, nikoli za

¹ O Descartově koncepci blíže v: Descartes, René. *Meditace o první filosofii*. Praha : Oikoymenh, 2003

² Röd, Wolfgang. *Novověká filosofie II*. Praha : Oikoymenh, 2004, s. 36

³ Johna Locka a Isaaka Newtona pojilo dlouhodobé přátelství.

pomoci obecných vrozených pravd, nýbrž zkušenosti. Pro bezpečné poznání skutečnosti staví tedy Locke nový základ, a tím je *empirická zkušenost*.

Právě John Locke (1632-1704) je považován za nejvýznamnější osobu tohoto filosofického směru. K empiristickému smýšlení nedospěl však náhodou. Pro jeho myšlenkový vývoj bylo určující především členství v klubu Royal Society - okruhu badatelů, který se inspiroval učením Francise Bacona a René Descarta, a již zmíněné přátelství s Isaakem Newtonem, jenž jej učil vědecké metodě. Vyjma teorie poznání se Locke věnoval i státovědě, toleranci a výchově. Tato témata se v jeho noetice také odrážejí.

I přes to, že byla kritika racionalismu několikrát souzena jako nepřiliž adekvátní (např. G. W. Leibnizem), na Lockovu koncepci později navazují i George Berkeley (1685-1753) a David Hume (1711-1776), kteří novověký britský empirismus dovršují.

Berkeley empirismus posouvá díky kritice Lockových obecných idejí a abstraktních pojmů na nominalismus, stejně jako zavržením existence věcí o sobě na subjektivní idealismus. Berkeleyho filosofickým textům dává vědeckější ráz jeho záliba v optice. Tento ráz však narušuje náklonnost k náboženství a fakt, že se stal biskupem.

Hume poukazuje na nedostatky empirismu. Navazuje jak na Locka, tak na Berkeleyho, jehož spíše kritizuje. Právě setkání s Johnem Lockem a Isaakem Newtonem na universitě v Edinburghu se mu stává osudným. Ovlivní jej natolik, že se nezačne věnovat právu, ale filosofii. Charakteristický je pro Berkeleyho skepticismus a fakt, že se stal pro mnohé budoucí myslitele praotcem pozitivismu.⁴

Cílem této práce, pojednávající o britském empirismu 17. a 18. století, je porovnání třech základních koncepcí Locka, Berkeleyho a Huma, jež kriticky reagují na Descarta, Leibnize a Spinozu jakožto hlavní představitele novověkého

⁴ O životě hlavních představitelů britského empirismu 17. a 18. století blíže v sekundární literatuře.

racionalismu a pokoušejí se vytvořit novou teorii poznání, která vychází ze zkušenosti.

Metodou této práce je tedy analytická komparace jednotlivých autorů a jejich učení se zaměřením na rozbor jednotlivých pojmů, jako jsou např. ideje, zkušenost, poznání a rozum.

1. Ideje

1.1 Aporie mezi vrozenými a zkušenostními idejemi

Dříve než přejdeme ke koncepci o idejích získaných empirií, je nutné vymezit hlavní kritéria empirického pojetí od racionalistického.

Moderní filosofie 17. století přichází s novou koncepcí noetiky, ve které je předmětem poznání *idea* v naší mysli, nikoli objekt o sobě. K tomuto pojetí se hlásí i hlavní představitel britského empirismu John Locke, ale také obhájce racionalistické filosofie René Descartes. Oba myslitelé se shodují na pojetí filosofie jako noetiky. Rozděluje je však zejména původ idejí v našich myslích.

Pojem *idea* však v novověké filosofii není chápán tak jako ve starověku u Platóna, jenž ideje považoval za jediné pravé bytí, za nehmotné a neměnné, za nadsmyslová jsoucna, která existují nezávisle na člověku, na jejichž základě je teprve člověk schopen poznávat.

Descartes užívá pojem *idea* ve zcela odlišném smyslu. Ideje považuje za obsahy vědomí, které jsou obrazy věcí. Jsou to představy, jež odpovídají realitě, přičemž v naší mysli existuje skupina daností - vrozených idejí, které mají božský původ.

John Locke ve svém spise *Esej o lidském rozumu (An Essay Concerning Human Understanding; 1690)* kritizuje Descartovo učení o vrozených idejích a principech slovy: „Představuji si totiž, že by bylo nemístné předpokládat vrozené ideje u bytosti, jíž Bůh dal zrak a způsobilost přijímat je očima z vnějších objektů“⁵. Stejně tak vrozené principy, ať už teoretické nebo morální, nemohou být předem vtištěny do mysli, ale jde spíše o obecný souhlas lidí. Naši mysl Locke popisuje jako čistý papír (*white paper*). „Předpokládejme tedy, že je mysl, jak se říká, bílým papírem, bez jakýchkoli tiskových typů, beze všech idejí.“⁶ Do ní se teprve díky naší zkušenosti zapisují všechny ideje, a ty pak tvoří veškerý materiál, s kterým může mysl disponovat.

⁵ Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 43

⁶ Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 74

S tímto Lockovým konceptem souhlasí později i Berkeley, jenž chápe zkušenost jako vstupní bránu pro veškeré ideje do naší mysli a kategoricky odmítá cokoli vrozeného. Berkeleyho empirismus je důslednější než ten Lockův, neboť Locke ještě připouští vrozenost některých idejí (např. touhy po štěstí⁷). V dílech *Esej o nové teorii vidění (An Essay towards a New Theory of Vision; 1709)* a *Pojednání o principech lidského poznání (A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge; 1710)* Berkeley kritiku vrozených idejí příliš nerozpracovává, odkazuje se na tu Lockovu a chápe ji již za vyřešenou. Věnuje se až problematice rozdělení idejí jako takových.

Berkeley přeměňuje Lockův empirismus na radikální nominalismus. Je rovněž silným skeptikem, na což později navazuje Hume, který sice Berkeleyho z části kritizuje za nepřipouštění argumentací, ale pokračuje v jeho učení a přetváří empirismus na senzualismus. Spíše než právě na Berkeleyho navazuje Hume na Lockovu koncepci obsahů poznání. Stejně jako on, odmítá racionalismus a jeho vrozené ideje.

Humova teorie poznání vychází ze zkušenosti. Jejím základem je, že „je pro nás nemožné myslet cokoli, co jsme dříve nepocíťovali vnějšími nebo vnitřními smysly“⁸. Popírá tedy rozum jako původce všech představ a do popředí uvádí prvotní empirii, z níž vyvozuje veškeré lidské představy. Tuto myšlenku rozpracovává ve studii *Zkoumání o lidském rozumu (An Enquiry Concerning Human Understanding; 1748)*.

Zkušenostním idejím se především věnuje Locke. To, že je lidská mysl v průběhu života teprve utvářena, dokládá na dětech, které se nerodí s žádnými vrozenými principy, nýbrž si postupně osvojují každou novou věc a učí se ji znát. „Dítě neví, že tři a čtyři se rovná sedmi, dokud neumí počítat do sedmi a nepřisvojí si jméno a ideu rovnosti.“⁹ Rovněž tak lidé, kteří nemají přístup k civilizaci a žijí od ní zcela izolovaně, neznají nic jiného, než objekty ze svého okolí a hodnoty, které uznává jejich kmen. Nemůžeme tedy jednoznačně tvrdit,

⁷ Viz Zkušenost a analýza idejí, s. 16

⁸ Hume, David. *Zkoumání o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1996. s. 96

⁹ Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 46

že každý člověk má v sobě něco vrozeného, když právě na takovýchto příkladech vidíme odlišnost v lidských myslích.

Teorii o neexistenci vrozených principů dokládá Locke i na praktických zásadách každého národa; ty se v téměř všech případech různí. Co je považováno za dobré v jednom státě, nemusí být takové i ve státě jiném. Proto je zřejmé, že si každý národ s postupem času utváří za pomoci obecné dohody a zvyku své vlastní morální zákonitosti, které uznává. Různost takovýchto principů u všech států vyvrací jejich vrozenost. A navíc nemůžeme mít nějaké vrozené principy, dokud nemáme jejich ideje. Stejně tak všichni lidé na světě nemají úplně stejného Boha. Bezpočet náboženství a vyznavačství vylučuje možnost vrozené ideje Boha. A protože není tato idea vrozená, nemůžeme považovat za vrozené ani ideje ostatní.

Funkčnost *rozumu* však Locke nepopírá. Chápe jej jako něco, čím se člověk odlišuje od zvířete. Rozum je „schopnost, která vyhledává prostředky a správně je uplatňuje k odhalení jistoty v jednom případě a pravděpodobnosti v případě druhém“¹⁰. Nevytváří ovšem naše ideje.

I Berkeley podobným způsobem osvětluje empirický původ idejí. Zájem o optiku se odráží v jeho filosofii, a tak především zkoumá původ idejí daných zrakem. Jednou z nich je idea vzdálenosti. Nedomnívá se, že by mohla být vrozená. „Když je vrácen zrak člověku od narození slepému, nebude mít zpočátku žádnou zrakovou ideu vzdálenosti.“¹¹ Ta je dána pouze zkušeností a zvykem. „Žádná idea, která přichází okem, by při prvním aktu vidění neměla vnímatelné spojení s idejemi, k nimž byla v chápání od narození slepé osoby připojena jména jako země, člověk, hlava, noha atd. tak, aby je do její mysli přivedly nebo aby se díky nim nazývaly týmiž jmény a byly považovány za tytéž

¹⁰ Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 366

¹¹ Berkeley, George. *Esej o nové teorii vidění. Pojednání o principech lidského poznání*. Praha : Oikoymenh, 2004, s. 32

věci, jak tomu bude později.¹² Vše, co vidíme nebo hmatáme, poznáváme až na základě opakované zkušenosti, tedy zvyku.

I Hume se shoduje s Lockem a Berkeleym a dokládá totožnou myšlenku několika příklady z běžného života, kdy člověk není schopen zcela poznat danou věc, i kdyby mu byla sebelépe vysvětlována, dokud ji sám svou zkušeností nenahlédne. Proto jedinec, jenž nikdy nemiloval, nemůže porozumět pojmu láska. Tedy i Hume chápe, že pouze skrze dojmy jsme schopni vytvořit si ideu o konkrétní věci. Přesto připouští, že existuje možnost, kdy je člověk schopen dojít k ideji, kterou dříve nenazřel. Vysvětluje ji na příkladě s barevným spektrem. Člověk znalý všech barev, kromě jednoho odstínu modré, přistupuje k této škále barev. Z ní je vyjmut právě pro něj neznámý odstín. Všimne si pozorovatel, že v přechodu odstínů jedna barva chybí, a bude ji moci definovat?¹³ Hume se domnívá, že takto jednoduché ideje odvozovat lze. Připouští tedy schopnost naší mysli utvářet představy dříve nepoznané. Právě zde by mohla být zřejmá trhlinka Humova empirismu, podobná Lockově vrozené touze po štěstí. Oba tedy uznávají, že ne všechny ideje mají empirický původ. Hume však, nehledě na to, tento koncept opouští jako bezvýznamný pro jeho ojedinelost, a více se mu nevěnuje.

Z těchto poznatků je patrné, že britští empirikové určili za výchozí bod svého učení čistou mysl (subjekt), která je díky Lockově kritice oproštěna od vrozených idejí. Tato mysl získává ideje až skrze zkušenost, kterou Berkeley chápe jako vstupní bránu pro veškerý její obsah, nikoli z rozumu, jak dokládá Hume.

Stanovili jsme tedy původ idejí, čímž se dostáváme k jejich rozlišení a zkušenosti jako takové.

¹² Berkeley, George. *Esej o nové teorii vidění. Pojednání o principech lidského poznání*. Praha : Oikoymenh, 2004, s. 58-59

¹³ Hume, David. *Zkoumání o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1996. s. 43

1.2 Zkušenost a analýza idejí

Hlavním Lockovým úkolem, který si stanovuje, je ovšem prozkoumat lidské vědění. A tak se snaží hlouběji probádat původ, jistotu a rozsah všeho v naší mysli, tedy *idejí*. Jimi nazývá všechny smyslové dojmy, vjemy i naše fantazie, zkrátka vše, čím se naše mysl zabývá. Tyto ideje se k nám dostávají skrze *zkušenost*, která může přijít v podobě smyslového vnímání nebo z reflexe. Bez ní by byla naše mysl čistá a prázdná. Zaplňuje se až empirií.¹⁴

Zdroje idejí podle Locka jsou tedy následující:

Pomocí *smyslového vnímání* získáváme ideje ze světa. Poznáváme vnější objekty, jejichž jednoduché ideje se nám vtiskují do mysli, ať už chceme poznávat, nebo ne. Předměty se nám přímo vnucují, a my čerpáme do mysli jejich vjemy, nikoli předměty samotné. Pomocí smyslů získáváme kvality ve světě, ať už jsou to barvy, vůně, pachy, libé zvuky, ruchy, různé teplotní stupně či povrchové vlastnosti. A na základě toho také jejich ideje.

Reflexí, která je druhým zdrojem idejí, zase Locke míní vnímání veškeré činnosti naší mysli. Jsme tedy schopni vnímat naše myšlení, pochybování, doufání, spojování, a na základě toho získávat ideje o těchto činnostech. „Tento zdroj idejí má každý člověk zcela v sobě, a i když tu nejde o smysly, protože tento zdroj nemá co dělat s vnějšími objekty, přesto je jejich velmi věrnou obdobou, mohl by být dost oprávněně nazván vnitřním smyslem.“¹⁵ Reflexe ovšem nemůže existovat bez smyslového vnímání, protože všechny naše činnosti mysli se vztahují ke světu. Vždy doufáme o něčem, spojujeme něco, myslíme na něco, a tak ani tyto ideje nemůžeme brát za vrozené.

A ony ideje můžeme klasifikovat:

Locke rozlišuje *ideje* na *jednoduché*, *složené* a *obecné*. K *jednoduchým idejím* dospíváme trojí cestou - buď pomocí jednoho smyslu, více smyslů nebo pomocí reflexe.

¹⁴ Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 74 - 81

¹⁵ Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 75

Ideje z jednoho smyslu jsou například zvuky či barvy. Nejdůležitější pochází ovšem z hmatu. Jsou to kvality tepla, chladu, tuhosti nebo kvality látkové, jako je hladké, hrubé, tvrdé či měkké. Nejčastěji získáváme za pomoci hmatu ideu tuhosti, která je zároveň nejpravidelněji získávanou ideou smyslového vnímání. Tuto ideu Locke také nazývá nepropustností, a vyznačuje se tím, že vyplňuje prostor a zabraňuje přiblížení dvou těles, když se pohybují proti sobě.

Oproti tomu jednoduché *ideje*, ke kterým dospíváme za pomoci *více smyslů*, jsou idea rozlehlosti, prostoru, tvaru, klidu a pohybu. K tomu, abychom získali ony kvality dokonale, je zapotřebí zakoušet je nejen sledováním, ale také hmatáním.

Z *reflexe* získáváme jednoduché ideje našich myšlenkových operací. Zde Locke za hlavní činnosti mysli považuje vnímání, přemýšlení, zaměřenost a chtění. Přičemž „schopnost přemýšlet se nazývá rozum a schopnost ke chtění se nazývá vůle, a tyto dispozice nebo vlohy v mysli se označují jako schopnosti“¹⁶.

Z obou zdrojů naší zkušenosti, tedy jak ze smyslového vnímání, tak z reflexe, můžeme získat tytéž ideje. Ideu slasti a strasti jako hlavní, ale také ideu síly, existence a jednoty. Slast či strast je potěšení či nedostatek pohody a umožňuje nám dávat přednost nebo naopak vyhýbat se myšlence či věcem. „Potěšení nebo naopak nedostatek pohody, jedno či druhé, se připojuje téměř ke všem našim idejím, a to jak idejím ze smyslového vnímání, tak i z reflexe.“¹⁷

Vše, co zakoušíme ve světě, všechny objekty, má určité kvality; tyto kvality v nás vyvolávají jednoduché ideje.

Kvality předmětů rozlišuje Locke na *prvotní* a *druhotné*.¹⁸ *Prvotními kvalitami* rozumí ty, které jsou neoddělitelné od vnímaného předmětu, ale jsou nezávislé na našem vnímání. Tyto kvality zůstávají spojené s tělesem, ať už se s ním děje cokoli. I kdyby bylo těleso rozebráno na nepatrné části, stále bude vlastnit ony prvotní kvality, kterými je tuhost, rozlehlost, tvar, pohyb, klid a

¹⁶ Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 89

¹⁷ Tamtéž

¹⁸ Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 95 - 97

číslo. Jsou to kvality objektivní, které každý člověk vnímá stejně. Oproti tomu *druhotné kvality* jsou kvality čistě subjektivní a jsou závislé na našem vnímání. K nám se dostávají prostřednictvím prvotních kvalit a vyvolávají v nás různé smyslové zážitky, které má každý člověk zcela odlišné. Jde o kvality barev, zvuků, chuti atd.

Jak prvotní, tak i druhotné kvality mají své odpovídající ideje. Rozdíl mezi nimi je však v míře odpovídající hodnoty vztahu ideje ke své původní kvalitě. Ideje prvotních kvalit vykazují podobnost s primárními kvalitami v předmětech, kdežto ideje druhotných kvalit tuto podobnost nevykazují, ale předpokládá se u nich.

Kromě tohoto dvojího rozdělení kvalit, jaké vykazují všechny předměty, Locke vymezuje ještě třetí dispozici, „která je v nějakém tělese díky zvláštnímu ústrojení jeho prvotních kvalit, k způsobení takové změny ve velikosti, tvaru, uspořádání a pohybu jiného tělesa, která má za následek, že takové těleso pak působí na naše smysly ve srovnání s předchozím působením odlišně“¹⁹. Ani tyto kvality nevykazují podobnost se svými idejemi, ale ani se u nich nepředpokládá.

Právě toto Lockovo rozdělení kvalit na prvotní a druhotné je později podrobena důsledné Berkeleyho kritice. Ten prvotní kvality nepovažuje za existující o sobě, jak tomu je u Locka, ale jsou pro něj stejně subjektivní jako ty druhotné. Neboť obojí kvality jsou navzájem neodlučitelné, nemohou existovat jedna bez druhé, a to ani v myšlenkách. O prvotních idejích se totiž můžeme dozvědět jedině skrze ideje druhotné. „Nedokážu si utvořit ideu rozlehlého a pohybujícího se tělesa, aniž bych mu navíc musel dát nějakou barvu nebo jinou smyslovou kvalitu, u níž se připouští, že existuje pouze v mysli. Rozlehlost, tvar a pohyb nelze pojmout, jsou-li abstrahovány od všech ostatních smyslových kvalit. Tam, kde jsou ostatní smyslové kvality, musí být proto i tyto, totiž v mysli a nikde jinde. Bez rozlehlosti nelze pojmout tělesnost.“²⁰ Berkeley tedy odmítá

¹⁹ Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 100

²⁰ Berkeley, George. *Esej o nové teorii vidění. Pojednání o principech lidského poznání*. Praha : Oikoymenh. s. 109

Lockovy kvality, které by mohly být pro všechny obecně platné. Existují v každé mysli zvlášť a pouze v ní, zcela subjektivně.

Lockova klasifikace idejí však nekončí u těch jednoduchých, které jsme právě rozčlenili. Velkou část jejího obsahu tvoří *ideje složité*. Ty získáváme pomocí skládání a slučování oněch jednoduchých idejí, které máme ze smyslového vnímání nebo z reflexe, a tvoříme je díky volnímu popudu. Mysl ovšem nemusí tyto ideje jen skládat, může je i rozšiřovat. Tato cesta je však možná pouze s idejemi stejného druhu, kdy výlučně navyšujeme jejich počet. Další činností je kladení dvou idejí pospolu, „a to tak, že jsou umístěny vedle sebe a lze je jedním pohledem přehlédnout, aniž se přitom sjednocují v jednu ideu, tímto způsobem mysl získává všechny své ideje vztahů“²¹. A nezáleží na tom, zda se jedná o ideje jednoduché či složité.

Třetím druhem idejí podle Locka jsou *ideje obecné*, kde se „ideje přejaté od jednotlivých jsoucenců stávají obecnými reprezentanty všech existujících věcí téhož druhu a jejich jména se stávají obecnými jmény, která lze uplatnit pro cokoli, co je ve shodě s oněmi abstraktními idejemi“²².

Také toto Lockovo pojetí obecných idejí později kritizuje Berkeley. A to především jeho koncept obecniny trojúhelníka, který není ani rovnoramenný, ani rovnostranný, ani pravoúhlý, ani tupoúhlý zkrátka není ničím specifický. Pro Berkeleyho už ovšem takový trojúhelník není trojúhelníkem.²³ Neexistuje tedy nějaká obecnina věcí, ty můžeme řadit do jedné skupiny pouze na základě zvyku. Ideje jednoho předmětu získané buď zrakem, nebo hmatem nejsou totiž totožné. Jednu společnou ideu získáme pouze na základě opakované zkušenosti, kdy dojdeme tolika společných znaků, že je můžeme sloučit.

Kromě jednoduchých a obecných idejí vymezuje Locke ve svém učení již zmíněné ideje složité, které člení.

Klasifikace složitým idejím určuje tři skupiny - *mody*, *substance* a *vztahy*.

²¹ Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 115 - 116

²² Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 113

²³ Berkeley, George. *Esej o nové teorii vidění. Pojednání o principech lidského poznání*. Praha : Oikoymenth. s. 66

Mody jsou složité ideje závislé na substancích a jsou jejich stavy. Pokud zůstávají v rámci jedné jednoduché ideje jakožto její kombinace nebo variace, jedná se o mody jednoduché. Příkladem by mohl být tucet. Pokud ale dochází ke kombinaci více jednoduchých idejí, jedná se už o složité mody. Kde je například krása souhrou tvaru a barvy.

I k Lockovu pojetí o modech se Berkeley vyjadřuje velice jednostranně. Říká o něm: „Všichni se shodnou na tom, že kvality či mody věcí ve skutečnosti nikdy neexistují zvlášť, samy o sobě, odděleně od ostatních, ale že je jich v tomtéž předmětu několik smícháno a jakoby propleteno dohromady“²⁴. Jde opět o poukázání na nemožnost existence věcí o sobě; vše vnímané je pro Berkeleyho subjektivní.

Locke to tak nechápe a mody dále člení:

V oblasti jednoduchých modů se Locke věnuje především prostoru a trvání. Za základní jednoduché mody prostoru považuje rozprostraněnost a rozlehlost, přičemž v rozprostraněnosti jde o hmotu nebo vzdálenost krajních mezi jednotlivých těles a v rozlehlosti se jedná o prostor obecně vyplněný tuhou hmotou, nebo nikoli. Základními mody trvání jsou zase rozmanité délky (hodiny, dny, roky, věčnost apod.). „Tím, že pozorujeme, co se děje v naší mysli, jak v ní ve sledu mnohé naše ideje neustále mizí a jiné se začínají objevovat, dospíváme k ideji posloupnosti.“²⁵ A vzdálenosti mezi těmito částmi posloupnosti nám dávají ideu trvání, která musí být rozdělena na rovná období, abychom získali dobré měřítko času. Čas je tedy trvání rozložené mírou. Pravidelným sledováním opakujících se časových měř, doprovázených stejnými úkazy, dospíváme k idejím časových délek, jako jsou minuty, hodiny, měsíce, roky apod. Rozlehlost i trvání nemohou být bez druhého. Každá část rozlehlosti je v každé části trvání a naopak.

²⁴ Berkeley, George. *Esej o nové teorii vidění. Pojednání o principech lidského poznání*. Praha : Oikoymenh. s. 91

²⁵ Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 133

Nejjednodušší a nejvšeobecnější je idea čísla. Ta má bezpočet modů, kdy každý je zcela odlišný a musí být pojmenovaný. Ony mody jsou vytvářeny přičítáním, nikoli skládáním. Číslo přeměřuje vše měřitelné.

Tyto tři ideje, tedy rozlehlosti, trvání a čísla, s obměnami svých modů, nám, podle Locka, poskytují ideu nekonečnosti. Neboť člověk je schopen počítat neustále a nic nenasvědčuje tomu, že by šel ke zdárnému konci.

Kromě těchto modů máme ale i mody pohybu (běhání, plížení, skákání...), zvuků (štěkání, bzučení, cvakání...), barev (černá, modrá, žlutá...), chutí (sladké, hořké, kyselé...) a některé mody dokonce postrádají svá jména. Mody myšlení jsou zvláštními mody jakožto projevy duše. Mezi ně patří vnímání, vzpomínání, uvažování, hloubání, prozkoumávání apod. Mody slasti a strasti - dobro a zlo zase ovlivňují veškeré naše vztahy k okolnostem. Dobré je vše, co je v nás schopno navýšit pocit slasti a umírnit pocit strasti. Zlé je naopak to, co v nás vyvolá pocit nepohody a zmírňuje pocit slasti. U všech lidí se tak můžeme setkat s radostí, žalem, nadějí, strachem a zoufalstvím, pouze u některých z nich také s hněvem a závistí. To že milujeme, toužíme, radujeme se a doufáme, je vždy ve vztahu k slasti, ale pokud nenávidíme, bojíme se a oddáváme se žalu, je to již ve vztahu ke strasti.

Zda se nacházíme v pocitu pohody nebo nepohody, ovlivňují lidské způsobilosti, nebo jinými slovy také schopnosti a dispozice. Rozhodují o tom, zda je naše mysl schopna přijmout jakoukoli změnu a do jaké míry. Takových způsobilostí je několik, ale hlavní schopnosti mysli jsou dvě. „Způsobilost přednostního výběru mysli, která nařizuje nebo jakoby přikazuje provedení či neprovedení té či oné činnosti, nazýváme vůle.“²⁶ Přičemž usměrnění a rozsah této způsobilosti zaručuje chtění. Vnímání idejí už je dispozicí rozumu.

To, zda se člověk rozhodne pro tu nebo onu možnost, je záležitostí svobody, která spočívá v „naší schopnosti jednat nebo nejednat podle toho, jak si to zvolíme nebo jak se nám zachce“²⁷. Účelem svobody je dosažení štěstí, neboť

²⁶ Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 158

²⁷ Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 165

každý člověk touží po vymanění se z pocitu nepohody a po tom být šťastný. A to má každý vrozené. Za chybné jednání může pak nevědomost nebo nepozornost, ale nikoli touha po zlu. Nevědomost vede k takovému jednání jen kvůli nedostatečné informovanosti. Nepozornost zase kvůli přehlédnutí známého.

Kromě jednoduchých modů Locke rozlišuje i mody složité, vyvstálé z kombinací více jednoduchých idejí. Člověk je schopen pozorováním vyvodit z daných situací složitou ideu a pojmenovat ji. Například ideu zápasení můžeme dedukovat z pohledu na dvě bojující osoby. Což je jeden způsob odvozování modů složitých idejí, tedy pozorování nebo zkušenost. Druhou cestou je nápadité vymyšlení ideje, jako je tomu u vynálezců, kteří jsou zaměřeni na svůj předem zadaný úkol.

Vrátíme-li se k hlavnímu rozdělení složitých idejí, pak další skupinou, která pod ně náleží, jsou, podle Locka, *vztahy*. Zde se jedná o srovnání jedné ideje s druhou a uvažování o jedné vzhledem k druhé a naopak. Vztah je možný pouze mezi dvěma předměty a je zřetelnější než vztahovaný objekt. Vztahy mohou být místní, časové a prostorové. Podrobněji se Locke věnuje vztahům proporčním, které bychom také mohli nazvat srovnáváním. Jde v nich o porovnání dvou objektů (např. jeden předmět je světlejší než druhý). Ve vztazích přirozených se jedná o příbuzenské vztahy (např. otec a syn). Důležité pro stát jsou vztahy ustanovené, které závisí na libovůli a domluvě společnosti. Platí morální vztahy, v nichž hraje roli shoda nebo neshoda lidského jednání s ustanoveným zákonem. Tyto zákony jsou trojí: Božský zákon, který ustavuje míru hříchu a lidských povinností. Občanský zákon, jakožto míra pro zločiny a nevinost. A filosofický zákon, jenž je měřítkem ctností a neřestí.²⁸

Poslední skupinou složitých idejí je podle Locka pojem *substance*. Ten byl v metafyzickém pojetí chápán zcela odlišně. Aristotelés považoval za substanci, tedy podstatu, každé vlastní jsoučno, které je smysly nahlédnutelné. „Substance je to, skrze kterou věc je taková, jaká je, nelze ji vidět, ale lze ji rozumem

²⁸ Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 212 - 215

postihnout.²⁹ Substance je to, co dělá věci věcmi, přičemž ona sama se nemění, mění se pouze její akcidenty. Toto učení úzce souvisí s pohybem, nikoli však s přemísťováním. Jde o pohyb ontologický - o střet dvou momentů od možnosti k uskutečnění.

Problematika pojmu substance se udržela až do novověku. I moderní osvícenský racionalismus věnuje této oblasti značnou část svého učení. Descartes substanci chápe jako to, co ke své existenci nic jiného nepotřebuje, a dělí ji na nekonečnou a konečnou. Nekonečnou substancí je Bůh sám, od něhož existuje vše ostatní. Konečná substance je pak dvojí: ta nemyslí s atributem rozprostraněnosti (*res extensa*) a duchovní substance s atributem myšlení (*res cogitans*), přičemž obě dvě jsou závislé na substanci nekonečné, tedy na Bohu. Právě na toto Descartovo pojetí navazuje Spinoza, který zpochybňuje veškerou konečnost substance. Existuje podle něj tedy jen ta nutně nekonečná a neomezená - příroda neboli Bůh.³⁰

Pojem substance je pro britské empiriky základním tématem, v kterém se myslitelé rozcházejí. Každý substanci pokládá za něco jiného, nebo ji zcela popírá. U Locka je pojem substance něčím, co na nás nějak působí, u Berkeleyho zase duchem, Hume prokazuje neexistenci substance jako takové.

Začneme opět u Lockova pojetí. Ten totiž chápe substanci jako složitou ideu. Substance je pro něj zvláštním druhem ideje, kterou nemůžeme získat ani smyslovým vnímáním ani reflexí. „Proto také nic slovem substance neoznačujeme, kromě jakéhosi nejistého předpokladu něčeho, o čem nevíme a co zároveň považujeme za substrát nebo nositele těch idejí, které známe.“³¹ Jde o cosi zcela předpokládaného a nejasného, o čem se můžeme pouze domnívat, a co tvoří podporu pro vše vnímatelné.

U substance, jakožto další skupiny složitých idejí, je pro Locka rozdělení dvojí. Jedinečné neboli jednotkové substance existují samostatně (např. člověk).

²⁹ Rádl, E. *Dejiny filosofie: Starověk a středověk*. Praha : Votobia, 1998. s. 469

³⁰ Tretera, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení: Od Tháleta k Rousseauovi*. Praha a Litomyšl : Paseka, 2006. s. 302, 309

³¹ Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 64

Souborné se skládají z mnohých jednotek substance sestavených v celek. Jde například o dav lidí.

Složité ideje substancí vytvářejí: ideje prvotních kvalit (velikost, tvar, počet, umístění a pohyb), ideje druhotných kvalit (smyslově vnímatelné kvality) a „přizpůsobivost, kterou zjišťujeme u kterékoli substance k předání či převzetí změn prvotních kvalit, takže tato pozměněná substance by v nás měla vyvolat odlišné ideje od těch, které vyvolávala dříve“³². K tomuto rozlišení substancí Locke přidává ještě hromadné ideje substancí. Těmi jsou všechny uměle vytvořené věci, například idea souboru lidí.

Veškeré substance u Locka mají trojí hlavní rozdělení. Jsou jimi věčný, neměnný, všudypřítomný Bůh, o němž nelze pochybovat, rozumem obdařená jsoucna a tělesa.

Berkeley ovšem Lockovo poslední členění odmítá. Locke ještě chápe tělesa jakožto substance, Berkeley již nikoli. K tématu pojmu substance říká, že „nemůže existovat žádná taková věc jako interní, nerozumná, rozlehlá, tělesná, tvarem obdařená, pohyblivá substance, která existuje mimo mysl“³³. Hmota je pasivní, proto nemůže být činitelem něčeho. Berkeley materiální substanci popírá. Byla vymyšlena, aby podpírala akcidenty, jako pohyb, tvar, barvu, klid atd. Když ani tyto kvality neexistují mimo naši mysl, nemusí existovat ani materiální substance. Jediné aktivní jsoucno, jež by mohlo být pokládáno za substanci, je *duch*, tedy to, co myslí, chce a vnímá. Tento duch je také příčinou všech idejí v lidské mysli. „Když ideje vnímá, nazývá se chápání, a když je vyvolává nebo s nimi jinak zachází, nazývá se vůle.“³⁴ Duch je tedy pro Berkeleyho jakási podpora pro ideje, pro věci, které existují výhradně v ní. Vyhrazuje se tedy jak vůči existenci nějaké materiální substance, tak vůči existenci věcí ve světě vůbec, tedy matérii. Věci existují pouze v naší mysli. O duchu také Berkeley říká, že je „nedělitelný, netělesný, nerozlehlý, a proto

³² Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 187

³³ Berkeley, George. *Esej o nové teorii vidění. Pojednání o principech lidského poznání*. Praha : Oikoymenh. s. 133

³⁴ Berkeley, George. *Esej o nové teorii vidění. Pojednání o principech lidského poznání*. Praha : Oikoymenh. s. 116

nezničitelný“³⁵. A právě zde se odráží jeho ovlivnění náboženstvím. Prohlašuje totiž duši za nesmrtelnou.

Berkeley tak v důsledku prohlašuje veškerou existenci materiálních věcí za nemožnou. Jediné, co je pro něj pravdivé, jsou ideje v lidské mysli. Stává se tedy důsledným imaterialistou a subjektivním idealistou.

Ke všemu dodává, že znaky věcí existují pouze, jsou-li vnímány - odtud *esse est percipi*. Stává se tak přívržencem solipsismu. Reálnou existencí je pro něj jen *já sám*.³⁶

Kromě Locka, jenž považuje substanci za složitou neurčitou ideu, která na nás nějak působí, a Berkeleyho, pro nějž je substance duchem, se tímto základním pojmem zabývá i Hume. Pokud má být definována jako trvalá a neměnná složka toho, co jest,³⁷ je nemožné, aby byla smysly nahlédnutelná. Lidská bytost poznává pouze v okamžicích, které se neustále mění, tudíž není schopna uzříti stálou podstatu. Východiskem je tedy Humovi neexistence substance.³⁸

Právě Hume detailněji rozpracovává Lockovu koncepci idejí. Veškerou percepci rozděluje na dva druhy: *imprese* a *ideje*. V tomto případě nejsou však ideje totožné s těmi Lockovými, jenž je považuje za materiál, který je nám dán. Na jeho koncepci Hume sice navazuje, ale všechny vjemy rozčleňuje na ty bezprostřední a stále intenzivní a na myšlenky, představy nebo vzpomínky. Vše, co tedy zkušenostně poznáváme, ať už percepcí vnější (zrak, sluch, hmat, čich) nebo vnitřní (pocity), do nás vstupuje jako *imprese*. Neboli řečeno slovy Huma: „Výrazem *imprese* míním všechny naše živější percepce, když slyšíme, vidíme, cítíme, milujeme, nenávidíme, toužíme nebo volíme“³⁹. Právě tyto dojmy

³⁵ Berkeley, George. *Esej o nové teorii vidění. Pojednání o principech lidského poznání*. Praha : Oikoymenh. s. 167

³⁶ Berkeley, George. *Esej o nové teorii vidění. Pojednání o principech lidského poznání*. Praha : Oikoymenh. s. 106

³⁷ Slovníkový výklad substance/podstaty v: Sokol, Jan. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*. Praha : Vyšehrad, 2007. s. 357

³⁸ Hume, David. *Zkoumání o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1996. s. 97 - 100

³⁹ Hume, David. *Zkoumání o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1996. s. 39

v nás zanechávají vzpomínky na to již poznané, ponechávají v nás ideje. Tedy obrazy předmětů, které jsme měli možnost nahlédnout ve světě.

Každý ovšem může namítnout, že některé sny a fantasie jsou často jen výplodem mysli. Ale i představivost lze vysvětlit z prvotní zkušenosti. „Když analyzujeme naše myšlenky čili ideje, ať jakkoli složité či vznešené, vždy shledáváme, že se dají rozložit na takové jednoduché ideje, jež byly okopírovány z předchozích pocitů či prožitků.“⁴⁰ V lidském myšlení se totiž nedějí nic jiného, než spojování a měnění velikosti poznaného. Člověk je schopen manipulovat s idejemi, a to ve formě asociování, na základě podobnosti, sousednosti v čase nebo místě a příčinnosti. Pokud si tedy jedinec vysní létajícího koně, je to proto, že křídla i samotný kůň již prošly jeho vjemy. Není to výplod jeho mysli, ale obě části jeho představy, tedy křídla i koně, musela ona bytost jednou spatřit, a tak byla schopna obě ideje spojit dohromady a vytvořit svou myslí v reálném světě neexistující věc.

V předchozích analýzách jsme tedy zjistili, že ideje, a to ať už ze smyslového vnímání nebo z reflexe, Locke člení na jednoduché (zvuky, barvy, schopnosti mysli), složené (mody, substance, vztahy) a obecné. Přičemž poslední skupinu idejí Berkeley odmítá, stejně jako obecnou platnost Lockových prvotních kvalit, jež považuje za stejně subjektivní jako ty druhotné.

Pojem substance je u všech myslitelů chápán zcela odlišně. U Locka jako složitá idea, u Berkeleyho jako duch a Hume ji zcela popírá.

Právě Hume rozvíjí odlišnou klasifikaci obsahů od těch Lockových. Za základ považuje percepce (vnitřní, vnější), které člení na *imprese*, neboli to, co do nás bezprostředně vstupuje, a ideje neboli vzpomínky. Veškeré vjemy pak dělí na ty bezprostřední a stále intenzivní, představy a vzpomínky.

Ať už jsou ideje jednoduché, složité nebo obecné, ať už pocházejí z vnějšího nebo vnitřního smyslu, všechny mohou doprovázet určité vady, čímž se dostáváme k další problematice.

⁴⁰ Hume, David. *Zkoumání o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1996. s. 40

1.3 Aporie idejí a problematika jazyka

Veškeré ideje podle Locka doprovázejí problémy.

Jedním z nich je nejasnost idejí nebo jinými slovy *temnost*. Pokud ideje nejsou zřetelně oddělitelné jedna od druhé, nastává zmatení. To může být způsobeno buď u složitých idejí, pokud jsou vytvořeny z příliš nízkého počtu jednoduchých idejí, a nedosahují požadované jasnosti, nebo jsou tyto jednoduché ideje smíšeny v jednu složitou ideu bez ladu.

Jiným případem jsou nereálné neboli *fantazijní ideje*, které nemají původ v přírodě a nevztahují se k nějakým reálným vzorům. Jestliže ideje přesně korespondují svou prvotní předlohu, nazýváme je přiměřené. Dojde-li ovšem k neúplné reprezentaci své předlohy, ideje se již stávají nepřiměřenými. Přičemž téměř všechny jednoduché ideje a mody jsou vždy přiměřené; výjimkou jsou jen mody nesprávně pojmenované. Oproti tomu ideje substancí jsou vždy nedokonalé a nepřiměřené.

Veškeré ideje mohou být buď *pravdivé*, nebo *nepravdivé*. Avšak nejsou takové jen samy o sobě, ale až následkem nějakého výroku o nich. Protože „naše ideje, a to žádná z nich, nejsou způsobilé k tomu, aby byly nepravdivými, dokud o nich mysl nevynese nějaký soud, totiž dokud o nich něco netvrdí nebo nepopírá“⁴¹. Až při vztahování našich idejí k jejich původní předloze dochází k předpokladu o jejich shodě, a tento předpoklad se následně může stát pravdivým či nepravdivým. Nejméně jsou nepravdivosti vystaveny jednoduché ideje. Ty mohou tomuto nebezpečí čelit jen při témže jménu u různých idejí.

Tímto se Locke přibližuje k problematice *jazyka*. „Člověk je uzpůsoben k tvoření artikulovaných znaků, aby z nich učinil znaky idejí a aby z nich učinil obecné znaky.“⁴² Všechna jména jsou totiž obecná. Neoznačují proto jednotlivé věci, nýbrž jejich společné druhy nebo třídy. *Slova* jsou nezbytným prvkem pro komunikaci mezi lidmi, jsou to smyslově vnímatelné znaky idejí, přičemž právě tyto znaky jsou svobodně motivované. Každý člověk může mít své vlastní

⁴¹ Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 228

⁴² Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 250

pojmenování idejí, aniž by bylo totožné s pojmenováním jiných lidí a aniž by vzbuzovalo u ostatních týž ideje. Pro sdělování je však shoda podstatná. „Lidé se učí jménům a užívají jich v rozhovoru s jinými jen proto, aby jim druzí rozuměli, a k tomu dochází jen tehdy, když užíváním nebo souhlasem zvuk, který tvořím pomocí orgánů řeči, vzbuzuje v mysli nějakého jiného člověka, který zvuk slyší, ideu, kterou k tomuto zvuku vztahuji ve své mysli, když ho vyslovuji.“⁴³

Nejbližším obecným slovem označuje Locke *rod (genus)*. Podřazeným mu je *druh (species)*. Abstraktní ideje pro rody a druhy jsou *esence*, které jsou bytím nějaké věci, díky němuž je daná věc tím, čím je. Esence může být buď reálná, nebo nominální, podle toho, zda existuje v přírodě nebo je zastupujícím jménem. Oba druhy se shodují u jednoduchých idejí a modů; rozdílné mohou být u substancí.

Jména mohou být vytvořena odvozením z předloh v reálném světě, ale také pouze rozumem, pokud jde o smíšené mody nebo vztahy, kdy člověk utváří skládáním dohromady název například pro jistou činnost nebo konkrétní vztah. Zároveň však platí, že čím obecnější naše jména jsou, tím jsou, stejně jako jejich ideje, méně úplné a nejasné. Proto je při tvoření druhů a rodů zapotřebí ohlížet se na podstatné danosti věcí a dodržovat stanovený rozsah. „K vytvoření kterékoli nominální esence je nezbytné, aby ideje, z nichž se skládá, vykazovaly takovou jednotu, aby tvořily pouze jednu ideu, byť jakkoli složenou, a aby tyto zvláštní, takto sjednocené ideje byly přesně tytéž, aby jich nebylo ani víc, ani míň.“⁴⁴

Jména všech jednoduchých idejí mohou být jak abstraktní, tak konkrétní a zároveň platí, že obě pojmenování se k sobě vztahují. Locke nazývá abstraktní pojmenování substantivum, konkrétní potom adjektivum.

Učením o jménech vytvořených po věcech se Locke dotýká dlouhodobého sporu mezi realisty a nominalisty. Spor o universalie je rozpor vyvstávající ze scholastické filosofie týkající se původu jmen. Nominalisté, mezi které můžeme zařadit i Locka a celý empirismus, považoval jména (lat. *nomina*) za odvozená

⁴³ Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 256

⁴⁴ Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 275

z věcí. Jména jsou tedy po věcech (*post res*). Ve scholastice byl příznivcem tohoto směru např. Roscelin z Compiègne. Proti nominalismu stojí realismus, který považuje obecniny za skutečné (lat. *realia*); a jsou buď před věcmi (*ante res*) nebo ve věcech (*in rebus*). Právě realismus bychom mohli spojit s novověkým racionalismem. Ve scholastice byl velkým oponentem Roscelinovým Vilém ze Champeaux, ale z dřívějších myslitelů můžeme k tomuto směru přiřadit i Platóna (jména jsou před věcmi) a Aristotela (jména jsou ve věcech).

Vrátíme se ale k problematice dorozumívání u Locka. Ta může nastat i z jiného důvodu, než je odlišnost jmen pro týž ideje. Lidé si totiž často osvojují i ta jména, pro která neznají odpovídající ideje, a pak dochází k nejasnosti v komunikaci.

Na základě toho Locke přichází s dvojitým rozlišením používání slov. To je buď občanské, anebo filosofické. Občanské užití slov se uplatňuje v běžném rozhovoru mezi lidmi, týká se především záležitostí každodenního života a obvyklých potřeb. Oproti tomu stojí sdělování filosofické, které je založeno na přesném vyjadřování za pomoci jistých a nepochybných pravd a které vede k pravému poznání. Jazyk a slova by se podle Locka měly stát pevně stanovenými, pak by nedocházelo k běžným omylům v řeči. Pro vyvarování se tohoto důsledku vidí tři cesty, a to s pomocí přesného vymezení slov. U jednoduchých idejí tak můžeme učinit synonymickým určením a ukázáním. Definici bychom měli užít v případě smíšených modů a substancí, kde je ještě zapotřebí ukázání. Definicí Locke nerozumí nic jiného než to, že „činíme jinému pomocí slov srozumitelným, co za ideu definovaný výraz označuje, a tak nejlepší definici utvoříme, když vypočteme ty jednoduché ideje, které jsou spojeny ve významu definovaného výrazu“⁴⁵. Důležité pro správné používání slov je především vyvarování se nedbalého požívání slov, u kterých si nejsme jisti jejich odpovídající ideje.

⁴⁵ Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 258

Na Lockovu problematiku jazyka navazuje Berkeley. Protože však kritizuje možnost abstraktních idejí tak, jak je znázorněna v Lockově učení, a věnuje se idejím pouze konkrétním, stává se krajním nominalistou. Zdrojem, ze kterého podle Berkeleyho ony abstraktní ideje plynou, je jazyk. „Slova jsou velmi užitečná v tom, že jejich prostřednictvím lze jedinému člověku předvést a do vlastnictví dát veškerou zásobu vědění, které bylo nashromážděno společnou prací zvědavých mužů všech dob a národů.“⁴⁶ Vyzdvihuje jejich vážnost, ale zároveň zdůrazňuje, že bychom se měli oprostít od navyklých spojení mezi slovy a idejemi, neboť právě ty vedou k většině klamů. Tím má zejména na mysli již zmíněný pojem *hmota*, jehož existenci popírá. Dále pokládá za důležité, abychom hovořili jako obyčejní lidé, neboť nesrozumitelnost vede ke klamu. Říká, že „se vhodnost výrazu řídí zvykem a jazyk se přizpůsobuje obecně přijímaným názorům, které nejsou vždy nejpravdivější“⁴⁷. Proto bychom se měli od zvyku oprostít.

Za nejobecnější pojem chápe Berkeley pojem *jsoucno*. To „obsahuje dva zcela odlišné heterogenní druhy, které nemají společného nic víc než jméno, totiž duchy a ideje“⁴⁸. Přičemž duch je aktivní a nesmrtelný, kdežto ideje jsou na duchu závislé, neboť neexistují o sobě.

Problematice jazyka se kromě Locka a Berkeleyho věnuje i Hume. Podle něj slova vyjadřují ty nejsložitější ideje. Slova si „navzájem těsně odpovídají; tím je s jistotou prokázáno, že jednoduché ideje, obsažené ve složených, byly spojeny podle universálního principu, který měl stejný vliv na celé lidstvo“⁴⁹. Sdílí tak v podstatě názor podobný Lockovu, že slova byla určena vzájemnou dohodou mezi lidmi a přijata postupným zvykem.

⁴⁶ Berkeley, George. *Esej o nové teorii vidění. Pojednání o principech lidského poznání*. Praha : Oikoymenh. s. 102

⁴⁷ Berkeley, George. *Esej o nové teorii vidění. Pojednání o principech lidského poznání*. Praha : Oikoymenh. s. 126

⁴⁸ Berkeley, George. *Esej o nové teorii vidění. Pojednání o principech lidského poznání*. Praha : Oikoymenh. s. 143

⁴⁹ Hume, David. *Zkoumání o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1996. s. 46

Z těchto poznatků tedy vyplývá význam slov jako takových. Jsou totiž nezbytným základem pro komunikaci mezi lidmi. Slova představují smyslově vnímatelné znaky odpovídající idejím, přičemž tyto znaky odpovídají lidské dohodě. Právě slova nám umožňují vyjádřit se o něčem a dorozumívat se s druhými.

Jména podle britských empiriků jako taková vznikla odvozováním z předloh v reálném světě, což tento směr řadí k nominalismu a do opozice vůči realismu.

Protože je Berkeleyho učení o pojmech silně ovlivněno jeho náboženským přesvědčením, dostáváme se k dalšímu významnému okruhu vlivů a působení britských empiriků 17. a 18. století, a tím je náboženství.

1.4 Náboženství a idea Boha

Nejvíce patrný je v Berkeleyho subjektivním idealismu vliv náboženství. V něm popírá veškerou existenci materiálních věcí a za reálné prohlašuje jen to, co je vnímáno. Ale jelikož se toto tvrzení stává častým terčem kritiky, která ji podkládá tím, že lidská mysl nemusí vždy vnímat všechny věci, a tudíž že věci vznikají při vnímání a zanikají při nevnímání, Berkeley přichází s nekonečným viděním Božím. Bůh vždy vnímá všechny věci, i když zrovna nejsou vnímány námi, a tak stále platí jeho tvrzení, že jest to, co je vnímáno. Bůh tedy udržuje existenci věcí svým vnímáním.

Právě Boha považuje Berkeley za toho, kdo určuje, které písmeno má po kterém následovat. „Učí, že Bůh mluví skrze počítky, které jsou jakoby hláskami Boží řeči.“⁵⁰ Ideje jsou symboly, značky pro konkrétní věc, nikoli její obraz nebo odraz. Berkeley tak své učení posouvá spíše na hranici spiritualismu. Bůh je pro něj veškerým určením.

V tomto směru není Locke vírou ovlivněn tolik jako Berkeley. Náboženství přijímá, ale víru chápe spíše jako souhlas mysli, na kterou má vliv rozum. Věřit bychom tedy měli, ale jen za podmínky, že vše ověří náš rozum. Je to náš poslední soudce. Nebýt jeho, lidská mysl by dospěla k blouznění.

Za důkaz boží existence Locke nepovažuje vrozené ideje, nýbrž schopnosti, jakými je naše mysl obdařena - a to pokládá za svědectví. „Dva druhy jsoucna, a to jsoucna přemýšlivá a nepřemýšlivá, jsou zde od věčnosti. Nepřemýšlivé jsoucno nemůže ze sebe vydat jsoucno přemýšlivé. Proto je zde neustále věčná moudrost.“⁵¹ A tou je Bůh. Zároveň dodává, že toto věčné jsoucno je zákonitě nehmotné, neboť věčná hmota není spojená s věčnou myslí.

K tématice náboženství v britském empirismu přispívá i Hume, jenž je z této trojice asi největším jejím kritikem. Mezi současníky je totiž Hume považován za ateistu, on to ale zcela popírá. Neodmítá Boha, ale církevní autority, které dávají náboženství zcela mylný ráz. Bohu, jakožto příčině všeho,

⁵⁰ Rádl, E. *Dejiny filosofie: Novověk*. Praha : Votobia, 1999. s. 159

⁵¹ Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 340

je prisuzováno více, než můžeme najít v jeho účinku - světu. A podle zákonitosti o příčině a účinku je takovéto vyvozování chybné. „Když vyvozujeme jakoukoli jednotlivou příčinu z účinku, musíme dbát, abychom mezi nimi zachovali správný poměr, a nikdy nesmíme příčině připisovat nějaké kvality přesahující ty, jež přesně postačují ke způsobení účinku.“⁵² Je-li tedy vše, co můžeme ve světě poznat, dílem božím, pak Bůh sám není nikterak vyšší, než právě jeho dílo.

Pro Huma je zázrak to, co se děje proti zákonům přírody. A v to, co se tak děje, lidé většinou nemají důvěru. Zázraky se opírají pouze o výpovědi svědků, avšak takových, kteří nejsou nijak významní. Vždy šlo pouze o svědectví zaostalých kmenů, které snadno věří klamům a mezi kterými se takovéto zprávy lehce šíří. Nikdy se nestalo, aby nějaká význačná osoba dokazovala zázrak. Proto důvěryhodnost takovýchto divů je opravdu nízká. Tato koncepce o zázracích se stala významnou, bývá často nazývána '*Humovou břitvou*'. Lze ji shrnout větou: „Žádné svědectví nestačí k doložení zázraků, není-li to svědectví takového druhu, že jeho nepravdivost by byla ještě zázračnější než fakt, který se snaží doložit“⁵³.

Hume dospívá k tomu, že náboženství nemůže být založeno na rozumu, jak tomu je u Locka, ani na zkušenosti, ale na citu a víře. Jde o důvěru v druhého. Člověk pobožný je takový, který věří druhému, že mluví pravdu. Nejde tedy o to dokázat zázraky, ale věřit v ně.

S motivem náboženství souvisí i výklad o nesmrtnosti duše, který má Hume zcela odlišný od pojetí Berkeleyho. Duše nemá žádnou důležitost před naším narozením, ani po naší smrti. Proto je nesmyslné, aby existovala.

I když by se mohlo zdát, že bude britský empirismus 17. a 18. století, jakožto směr zakládající své učení na zkušenosti, popírat existenci Boží, je tomu právě naopak. Locke dokládá důkaz Boží existence na schopnostech, jakými je naše mysl obdařena, a víru chápe jako souhlas mysli, která je ovlivněna

⁵² Hume, David. *Zkoumání o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1996. s. 186

⁵³ Hume, David. *Zkoumání o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1996. s. 160

rozumem. Berkeley, povoláním biskup, dosvědčuje Boha, který udržuje existenci jsoucen svým vnímáním. A Hume Boha pouze omezuje, dává mu takovou velikost, jaká je velikost jeho díla. Pochybuje jen o důvěryhodnosti zázraků a popírá možnost nesmrtelnosti duše.

2. Poznání a jiné kognitivní akty mysli

2.1 Co poznání předchází

Úvodní rozdělení kvalit a jejich apercepce⁵⁴ chápe Locke pouze za *pasivní činnost mysli*. Tedy, člověk vnímá kvality věcí, vtiskují se mu do mysli a tam se vytváří jejich odpovídající ideje. Mysl přijímá to vnímané, které naplňuje a rozšiřuje její obsah. *Aktivní* se mysl stává až při manipulaci s těmito idejemi, čemuž se Locke dále věnuje.

Takovou činností, při níž je naše mysl aktivní, je například téma *zapamatování* oněch idejí. Je to další schopnost naší mysli, která vede k lidskému poznání. K zapamatování dospíváme dvěma způsoby. Za prvé, pokud ideje udržujeme v aktuálním zorném poli, což Locke nazývá *hloubáním*. Nebo za druhé, pokud již odložené ideje ze zorného pole znovu *oživujeme*. Tak činíme představováním si něčeho, co zrovna nemáme v aktuálním vjemu. Jedná se například o představu chuti konkrétního pokrmu nebo barvy květiny apod.⁵⁵

Všechny ideje v naší paměti postupně blednou, a tak se může stát, že pokud s nimi dostatečně často nemanipulujeme, mohou se úplně ztratit. Záleží na tom, jak intenzivně se nám vrývají do paměti. Na tom má svůj podíl především *slast* a *strast*, které způsobují nejhlubší a nejtrvalejší vtisk našich idejí, pokud je doprovázejí. A tak je přirozené, že si upamatováváme nejvíce ty věci, které byly spojeny s nám krásnými nebo naopak nepříjemnými prožitky. Kdežto na zážitky, které pro nás neměly příliš veliký význam, často zapomínáme.

Právě *zapomínání* je podle Locka jednou z vad paměti, kdy dochází k pozbytí ideje a naprosté nevědomosti. Druhou vadou je pro něj *pomalé vybavování* idejí, kdy dochází k nedostatečné rychlosti jejich nabývání, a tak může dojít k tomu, že jimi nebudeme moci posloužit v příhodné situaci.

Podstatnou činností naší mysli, bez níž bychom nemohli dospět k poznání, je *rozlišování*, protože pouze jasnost zabraňuje zmatku. Mysl nemůže mít jen

⁵⁴ Viz Zkušenost a analýza idejí, s. 16

⁵⁵ Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 106

přibližnou nebo podobnou ideu o něčem, ale musí ji bezpečně oddělit od jiné. Nejedná se tedy o nějaký důvtip, který právě na oné podobnosti spočívá, ale o čirý úsudek. Ten „spočívá v pečlivém oddělování jedné ideje od idejí druhých, pokud lze u nich najít sebemenší rozdíl, a tím se vystříháme toho, abychom byli oklamáni podobností a příbuzností věcí a abychom pak jednu považovali za druhou“⁵⁶.

Apercepce idejí je tedy pouze pasivní činností mysli. Ale předpoklady pro poznání jako takové už jsou činnosti aktivní. Nejprve dochází k zapamatování idejí, a to za možnosti doprovázení slasti a strasti, a následně k jejich vybavování a rozlišování. Právě rozlišování Locke určil za takovou činnost mysli, bez níž by poznání nebylo vůbec možné.

⁵⁶ Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 110

2.2 Poznání

Poznání u Locka jako takové je poznávání idejí. Nejsme schopni poznat to, čehož ideu nemáme. Naše poznání je tak velmi omezené a má své hranice, nesahá dále, než jsou naše ideje. Jde o vnímání *shody*, či *neshody* mezi idejemi a věcmi. „Tato shoda je čtyř druhů: totožnost, anebo různost, vztah, koexistence čili nezbytné sepětí, reálná existence.“⁵⁷ Totožnost a různost je uvědomění si vlastních idejí a schopnost rozlišovat mezi nimi. Vztahová shoda a neshoda zase uvědomění si vztahu mezi těmito idejemi. V koexistenci jde o uvědomění si bezprostřední souvislosti mezi dvěma idejemi. A poslední shoda nastává, pokud je reálná existence ve shodě s ideou. Všechny tyto shody nastávají v aktuálním poznání. Jiné poznání je ovšem to podložené návykem, které má dva stupně. „Jeden se týká takových pravd uložených v paměti, že kdykoli se objeví v mysli, vnímá mysl aktuálně ten vztah, který mezi oněmi ideami je. (...) Druhý se týká takových pravd, o nichž se mysl přesvědčila a uchovává si nyní v paměti toto přesvědčení, avšak bez důkazů.“⁵⁸

*Poznání*⁵⁹ může být podle Locka trojího druhu. *Intuitivní*, *důkazné* a *smyslové*. Při *intuitivním* poznání nedochází k žádné námaze naší mysli a poznáváme tak sami sebe. K poznání *důkaznému* nedochází bezprostředně, mysl musí vynaložit námahu, aby určila shodu, či neshodu mezi idejemi. Tímto způsobem poznáváme existenci boží. Poslední, *smyslové* poznání je omezenější než předchozí dvě a dochází k němu při poznávání věcí. Ve všech případech může dojít k nevědomosti, která nastává, pokud máme nedostatek idejí nebo prokazatelné sepětí mezi nimi. Také bychom neměli stavět na nepodložených hypotézách a raději bychom si měli utvářet své vlastní soudy.

Pokud jsou splněny všechny předchozí podmínky, dospějeme k *poznání reálnému*, tedy správnému. K takovému můžeme dospět při shodě jednoduchých

⁵⁷ Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 300

⁵⁸ Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 302

⁵⁹ Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 303 - 321

i složitých idejích, s výjimkou substancí. Jediné, co nejsme schopni takto poznat, je existence duchů, ta je záležitostí pouhé víry.

Nedostatek poznání může nahradit *souzení a pravděpodobnost*. Souzení nám pomáhá určit pravdu věcí, aniž bychom je bezprostředně vnímali. Ovšem pravděpodobnost tuto pravdu pouze naznačuje. Ta se uplatňuje u dvou okolností: zvláštní existence, jež může být dosvědčena lidmi, nebo u okolnosti nedosažitelných lidskými smysly. Ale i zde platí, že tyto dosvědčené jevy nesmíme přijímat slepě bez vlastního uvážení.

Locke chápe naše poznání jako z části nutné a z části svobodně motivované. „Kdyby bylo poznání naprosto nutné, nejenže by bylo poznání všech lidí stejné, ale navíc by každý člověk znal vše, co je poznatelné, a kdyby bylo zcela svobodně motivované, tak vzhledem k tomu, že mnozí lidé tak málo na něj berou ohled či ho tak málo oceňují, měli by tohoto poznání buď hodně málo, anebo vůbec žádné.“⁶⁰

Především poznáním smyslovým se zabývá, a tím i na Locka navazuje, Berkeley. Podle něj se tak ale děje na základě *zvyku*. Zkušeností docházíme k závěru, že jednotlivé ideje, které se nám naskýtají při jednotlivých úkazech, patří k téže věci, a tak můžeme tutéž věc poznat jak pouhým zrakem, tak pouhým sluchem, nebo si je spojit dohromady. Dostaneme pak celkovou ideu věci, v níž jsou zahrnuty jednotlivé ideje. „Na to, aby jedna idea navodila mysl jinou ideu, stačí, aby se dříve zakoušelo, že se objevují zároveň, aniž by se musela dokazovat jejich nutná koexistence či bylo známo, díky čemu koexistují.“⁶¹ Poznáváme především zrakem, sluchem, čichem a hmatem. Zrakem lze poznat odstíny barev a stupně světla, sluchem zvuky a tóny, čichem vůně a pachy, hmatem zase studené a horké, jemné a hrubé apod. „A všimneme-li si, že několik z nich se vyskytuje pospolu, označíme je jedním jménem a pak je pokládáme za

⁶⁰ Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1984. s. 353

⁶¹ Berkeley, George. *Esej o nové teorii vidění. Pojednání o principech lidského poznání*. Praha : Oikoymenth, 2004, s. 23

jednu věc.⁶² Tak poznáváme konkrétní, nám známé věci. Lidská mysl vnímá sled idejí. Přičemž je schopna poznávat nejen ideje, ale i duchy.

S Berkeleyho sledem idejí souvisí i podle Huma porozumění chodu věcí kolem nás, které poznáváme, tedy *kauzalita*. Svět je plný dějů, které se odehrávají mezi jednotlivými fakty. Člověk zakouší v přírodě jevy, dějící se na základě okolnostních vlivů, a tak je schopen chápat nějakou sílu vyvstávající ze vztahu mezi těmito fakty. Doopravdy však není schopen tuto energii o sobě svými smysly poznat, jen se o ní domnívá. Může tedy říci, že je zde nějaký prvotní působící děj, který je příčinou děje následujícího - účinku. Ovšem bez zkušenosti není s to říci o jakémkoli účinku, protože v příčině samé není nikterak obsažen. To, že je sůl rozpustná ve vodě, smíme uvést v obecnou platnost až tehdy, kdy se o tom bezpečně přesvědčíme svými prožitky. Veškeré jevy, odehrávající se kolem nás, jsme schopni předjímat do budoucnosti jen za předpokladu opakované zkušenosti o nich v minulosti, tedy *zvykem*. Toto očekávání, že nastane právě to, co jsme již zažili, je záležitostí *víry*.

Důležitou roli v této Humově koncepci hraje *asociace - podobnosti, sousednosti a příčinnosti*. „Všechny argumenty ze zkušenosti jsou založeny na podobnosti, kterou nacházíme mezi přírodními předměty a která nás vede k očekávání účinků podobných těm, které podle naší dřívější zkušenosti k takovým předmětům náleží.“⁶³ Sousednost nám umožňuje přenášet se na okolní předměty, které jsou s původním pevně spjaté. Když si jedinec bude chtít přečíst knihu, automaticky si vybaví svazek papíru, jelikož má zkušenost o psaní knih na papír. Člověk tedy plně chápe svět a je v něm schopen utvářet obecně platné principy na základě zkušenosti a zvyku, že se tak dějí.

Poznávání samo o sobě je tedy podle těchto myslitelů poznávání idejí a vnímání shody, či neshody mezi idejemi a věcmi ve světě. Na základě toho pak dochází k reálnému poznání. Podle Locka může být veškeré poznání, které je

⁶² Berkeley, George. *Esej o nové teorii vidění. Pojednání o principech lidského poznání*. Praha : Oikoymenh. s. 105

⁶³ Hume, David. *Zkoumání o lidském rozumu*. Praha : Svoboda, 1996. s. 63

z části nutné a z části svobodně motivované, trojího způsobu, a to poznání intuitivní, při kterém dochází poznání sebe sama; poznání důkazné, kterým dospíváme ke stvrzení Boží existence; a smyslové, jímž poznáváme materiální svět. Na koncept o smyslovém poznání navazuje Berkeley, jenž předpokládá, že k němu dochází pouze na základě zvyku, o který se opírá i Hume ve svém učení o kauzalitě. Vztah mezi příčinou a důsledkem není totiž člověk schopen předpokládat dopředu, ale odvozuje jej ze zkušenosti.

Závěr

Cílem této práce bylo srovnat tři základní koncepce britského empirismu 17. a 18. století a rozebrat ústřední pojmy tohoto filosofického směru, a tak jsme za pomoci metody komparace jednotlivých autorů dospěli k závěru, že společným jmenovatelem Lockovi, Berkeleymu a Humovi byla zejména kritika učení novověkého racionalismu o vrozených idejích a založení noetiky na zkušenosti a idejích získaných jejím prostřednictvím.

Locke položil základ nové koncepce, které dominují ideje aposteriori, na jejichž základě jsme schopni teprve poznávat. Bez nich by byla naše mysl zcela prázdná. Vrozeným normám a zákonům určil protiklad, a to zákony odvozené častým opakováním, tedy zvykem a vzájemnou domluvou mezi lidmi. Locke nejen započal zkoumání čistého rozumu, ale v podstatě jej rozpracoval natolik, že díla jeho pokračovatelů byla oproti Lockově koncepci jen popřením některých jeho tezí, nebo souhlasem a následným rozpracováním.

Berkeley se již nemusel příliš věnovat kritice vrozených idejí, odkazoval se na Locka, jehož učení přijal jen z části. Ve svých dílech se věnoval především smyslovému poznání, tedy optice, a když už přistoupil k idejím jako takovým, prohlásil je všechny za čistě subjektivní, a tím zcela popřel primární a obecné Lockovy ideje. Zpochybněním existence věcí, které nejsou vnímány, a hmoty, posunul Lockův empirismus na subjektivní idealismus a imaterialismus.

Hume Berkeleyho skepticismus kritizoval, přednost dával spíše akademické skepsi, tedy té umírněné, ale zároveň považoval jeho filosofii za přínosnou. Navázal bezprostředně na Locka, jehož koncept idejí pozměnil a přečlenil. Zavrhl možnost existence substance, jelikož lidská mysl není schopna nahlédnout neměnnou a stálou podstatu. Zabýval se především kauzalitou, kterou odvozoval ze zvyku.

Všichni tři myslitelé britského empirismu 17. a 18. století měli zásadní vliv na budoucí smýšlení; nejen na filosofické, ale také na politické. Ovlivnili

nové interpretace vědy, zvědečtění filosofie, kritiku metafyziky a vznik psychologie.

Locke⁶⁴ se stal vlivným nejen ve své zemi, ale také ve Francii a Spojených státech, neboť nebyl pouze teoretickým, ale také praktickým filosofem. Reflektoval, stejně jako Berkeley a Hume, soudobou politiku. Lockova víra v liberalismus, hospodářské pojetí života a demokratičnost razantně ovlivnila britské i francouzské osvícenství.

Velký vliv měl i v oblasti teorie výchovy a pedagogiky. Důraz kladl především na praktický život a byl zastáncem individuální výchovy, tedy výuky soukromým učitelem. Zaměřil se především na výchovu chlapců, z kterých později vyrostou gentlemani. Důležité pro něj byly tři složky výchovy - tělesná, mravní a rozumová.⁶⁵

Uvědomováním si vlastních stavů (myšlení, chtění, toužení), počitků, představ a citů přispěl také Locke k rozvoji asociační psychologie, kde je považován za jejího předchůdce.

Berkeleyho učení bylo spíše předmětem kritiky, než materiálem k rozpracování. Jeho látka však našla své příznivce. Probudila například v Anglii zájem o polonáboženskou literaturu.

Opravdu oceněn byl Athurem Schopenhauerem (1788-1860), jenž vyzdvihl Berkeleyho tezi o světě jakožto souboru idejí. „Tím si získal nesmrtelnou zásluhu o filosofii, třebaže zbytek z jeho učení nemůže obstát,“⁶⁶ říká Schopenhauer.

Nejčastěji citovaným filosofem této trojice byl zřejmě David Hume.

Jedním z největších dopadů Humova učení bylo tzv. 'probuzení z dogmatického spánku' německého filosofa Immanuela Kanta (1724-1804), jenž přišel s kritikou Humova podceňování lidského rozumu. „U Huma mysl byla příliš pasivní vnímatelkou dojmů; proto Kant ukazoval právem, že mysl lidská

⁶⁴ Lockův vliv čerpán z: Rádl, Emanuel. *Dejiny filosofie: Novověk*. Praha : Votobia, 1999. s. 135 - 136

⁶⁵ O Lockově pojetí výchovy více v: Locke, John. *O výchově*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984

⁶⁶ http://cs.wikipedia.org/wiki/George_Berkeley (29.12. 2010)

nejen přejímá zprávy o světě, nýbrž organizuje je a sama je provokuje; činnost, tvořivost rozumu je Kantovou hlubokou námitkou proti Humovi.⁶⁷ Tímto započalo Kantovo kritické období, v kterém usiluje o smíření empirismu s racionalismem.

Avšak důležitým směrem, který vyloženě navázal na teorie Davida Huma, se stal pozitivismus. Toto myšlení je zaměřeno proti metafyzice a spekulativní filosofii; je postaveno na faktech a všem pevně daném. Za zakladatele takto orientovaného proudu je považován francouzský myslitel a především sociolog August Comte (1798-1857).

Myšlenka prospěšnosti v lidském jednání U Huma dala impuls ke vzniku amerického myšlenkového směru pragmatismu. Jeho zakladatel Charlese Sanders Peirce (1839-1914) považuje člověka za bytost jednající, nikoli teoretickou nebo myslící, v čemž se s Humem shoduje. Rozchází se s ním ale už v názoru o smyslových vjemech. Peirce totiž usuzuje, že vše, co člověk poznává, je už nějak symbolicky zpracováno jazykem.

Velkým posuzovatelem Humovým byl Tomáš Garrigue Masaryk (1850-1937). I když oba tito myslitelé vyrostli na praktické filosofii, Masaryk odmítal Humovu kritiku náboženství, neboť svou etiku právě s náboženstvím spojoval. Chápal je jako základ mravnosti. Etika pro něj znamenala soulad citu s rozumem. „Masaryk se rád vracel ke svému Humovi: nikoli proto, že by byl v něm hledal vyjádření poslední pravdu, nýbrž spíše naopak, že u něho našel formulován základní omyl novodobé filosofie.“⁶⁸ A tak se tito filosofové rozcházejí v myšlence poznání, kde pro Masaryka je důležité poznání pro jednání, ale pro Huma poznání pro poznání, což se stává, podle Masaryka zásadním pochybením v jeho filosofii.⁶⁹

Významnou se ovšem stala Humova koncepce etiky, kde dominují emoce a cit. Ta se stala podkladem pro vznik mravních směrů z dvacátého století. Jedním z nich je metaetika, neboli analytická etika. „Na rozdíl od tzv. normativní

⁶⁷ Rádl, Emanuel. *Dejiny filosofie: Novověk*. Praha : Votobia, 1999. s. 295

⁶⁸ Rádl, Emanuel. *Dejiny filosofie: Novověk*. Praha : Votobia, 1999. s. 196

⁶⁹ Masaryk, Tomáš Garrigue. *Ideály humanitní*. Praha : Melantrich, 1990. s. 56 - 57

etiky, která se snaží odpovídat na otázky po tom, co je dobré či špatné či jak máme jednat, metaetika prověřuje možnosti samotné etiky: např. na základě čeho můžeme mluvit o něčem, jako je dobro, morálka, či správnost.⁷⁰

Dalším významným směrem dvacátého století se stal emotivismus, považovaný za součást etického skepticismu. Emotivismus popírá deskriptivní charakter jazyka morálky.⁷¹

Z uvedeného výčtu v závěru práce je patrný vliv britského empirismu 17. a 18. století. Dokládá tím svou významnou pozici v dějinách filosofie, zejména pak v dějinách moderní anglosaské filosofie.

John Locke, George Berkeley a David Hume, jakožto reprezentanti britské verze osvícenství, zásadně ovlivnili vývoj novověkého i pozdějšího myšlení, a to především tím, že „se pokusili minimalizovat rozdíl mezi vnímáním a reflexí a následně jej i celý odstranit“⁷².

⁷⁰ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Metaetika> (15.5. 2010)

⁷¹ Hůmův vliv čerpán z: http://en.wikipedia.org/wiki/David_Hume (15.5. 2010)

⁷² Překlad z: Cassirer, Ernst. *The Philosophy of the Enlightenment*. Princeton : Princeton University Press, 1951. s. 100

Použitá literatura

Primární:

Berkeley, George. *Esej o nové teorii vidění. Pojednání o principech lidského poznání*. Přeložila Markéta Hubová a Marek Tomeček. Vyd. 1. Praha : Oikoymenh, 2004. 175 s. ISBN 80-7298-112-9

Descartes, René. *Meditace o první filosofii*. Přeložil Petr Glombíček, Tomáš Marvan, Pavel Zavadil. Vyd. 1. Praha : Oikoymenh, 2003. 535 s. ISBN 80-7298-084-X

Hume, David. *Zkoumání o lidském rozumu*. Přeložil Josef Moural. Vyd. 1. Praha : Svoboda, 1996. 235 s. ISBN 80-205-0521-0

Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Přeložila Anna Dokulilová. Vyd. 1. Praha : Svoboda, 1984. 407 s.

Locke, John. *O výchově*. Přeložil František Singule. Vyd. 1. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1984. 229 s.

Sekundární:

Cassirer, Ernst. *The Philosophy of the Enlightenment*. Translated by Fritz C. A. Koelln and James P. Pettegrove. Princeton : Princeton University Press, 1951. 366 s.

Husserl, Edmund. *Krize evropských věd a transcendentální fenomenologie*. Přeložil Oldřich Kuba. Vyd. 2. Praha : Academia, 1996. 568 s. ISBN 80-200-0561-7

Masarayk, Tomáš Garrigue. *Ideály humanitní. Problém malého národa. Demokratism v politice*. Vyd. 2. Praha : Melantrich, 1990. 127 s.

Rádl, Emanuel. *Dějiny filosofie: starověk a středověk*. Vyd. 1. Praha : Votobia, 1998. 514 s. ISBN 80-7220-063-1

Rádl, Emanuel. *Dějiny filosofie: novověk*. Vyd. 1. Praha : Votobia, 1999. 668 s. ISBN 80-7220-064-X

Röd, Wolfgang. *Novověká filosofie II*. Přeložil Jindřich Karásek. Vyd. 1. Praha : Oikoymenh, 2004. 579 s. ISBN 80-7298-109-9

Sobotka, Milan. *Humova skepse*. In Hume, David. *Zkoumání lidského rozumu*. Přeložil Vojtěch Gaja. Vyd. 1. Praha : Svoboda, 1972. 223 s.

Sobotka, Milan. *Lockův esej o lidském rozumu*. In Locke, John. *Esej o lidském rozumu*. Přeložila Anna Dokulilová. Vyd. 1. Praha : Svoboda, 1984. 407 s.

Sokol, Jan. *Malá filosofie člověka. Slovník filosofických pojmů*. Vyd. 5. Praha : Vyšehrad, 2007. 411 s. ISBN 978-80-7021-884-6

Tretera, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení: od Tháleta k Rousseauovi*. Vyd. 5. Praha a Litomyšl : Paseka, 2006. 376 s. ISBN 80-7185-819-6

<http://en.wikipedia.org/>